

II) ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1959

Α'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΜΗΛΟΝ (31 ΑΥΓ. – 14 ΣΕΠΤ. 1959)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Ἡ Μῆλος, ἀνήκουσα γεωγραφικῶς καὶ διοικητικῶς εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν Κυκλάδων νήσων, ἔχει ἔκτασιν 161 τ. χιλ. Διὰ βαθέος κόλπου χωρίζεται αὕτη εἰς δύο τμήματα, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ τελευταῖον, μᾶλλον βουνῶδες, χρησιμεύει κυρίως ὡς βοσκότοπος, τὸ δ' ἕτερον, τὸ βόρειον καὶ ἀνατολικόν, χαμηλότερον πρὸς τὸ πεδινόν, προσφέρεται εἰς γεωργικὴν καλλιέργειαν.

Ὁ πληθυσμὸς ἐκ 5590 κατοίκων (ἀπογραφή 1951) εἶναι ἐγκατεστημένος κυρίως εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου, εἰς τοὺς συνοικισμοὺς: Ἀδάμας (ἐπίγειον), Πλάκα (πρωτεύουσα), Τρυπητή, Πλάκες, Τριοβασάλος, Πέρα Τριοβασάλος, Ζεφυρία (παλαιότερον Χώρα) καὶ τὰ Πολλώνια εἰς τὸ ἀνατολικόν τῆς νήσου.

Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ἐστηρίζετο μέχρι πρό τινος κυρίως εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, παραλλήλως δὲ ἀλλὰ περιορισμένως καὶ εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων καὶ τὸν ναυτικὸν βίον. Τελευταίως λόγῳ τῆς ἐντατικῆς κωτέρας ἐκμεταλλεύσεως τῶν ὀρυχείων τῆς μέγα μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ περιοχῆς ἐργάζεται εἰς αὐτὰ μὲ ἐπακόλουθον τὴν ὑποχώρησιν τοῦ διαφέροντος πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν.

Λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως ἡ Μῆλος ἀπετέλει παλαιότερον καταφύγιον προσφύγων, ἰδίᾳ ἐκ τῆς τουρκοκρατουμένης Κρήτης, οἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν πολυπληθέστεροι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, περὶ τὸ 1835, κυρίως εἰς τὸν Ἀδάμαντα¹. Πλὴν τούτων εἰς τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῆς νήσου εὐρισκον οἱ ναυτιλλόμενοι ἐν καιρῷ τρικυμίας καταφύγιον, ὡς καὶ σήμερον, οὕτω δὲ οἱ κάτοικοι εὐρίσκοντο εἰς συνεχῆ ἐπικοινωνίαν οὐ μόνον πρὸς τὰς λοιπὰς νήσους τῶν Κυκλάδων ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλους ἀπομεμακρυσμένους τόπους.

Ὁ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἐξελιχθεὶς ἐνταῦθα λαϊκὸς βίος ἔχει ὑποστῆ ἐκ τῆς συγχρόνου ἀστικῆς ζωῆς, γενικοῦ σήμερον φαινομένου, ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν, οὕτω δὲ ὁ ἐκ παραδόσεως λαϊκὸς πολιτισμὸς παρατηρεῖται ἐγκαταλελειμμένος εἰς μέγα ποσοστὸν αὐτοῦ.

¹ Βλ. Ἰωσήφ Χατζιδάκη, Ἱστορία τῆς νήσου Μήλου. Ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 222.

¹ Ἐξ ἀτόμων κυρίως προκεχωρημένης ἡλικίας ἐπετεύχθη διὰ μεθοδικῆς ἐρεύνης καὶ συντόνου προσπαθείας ἡ συλλογὴ ἀξιολόγου ὕλης ¹ εἰς σελίδας 448 σχ. 8ου μεγ., ἣτις κατεχωρήσθη εἰς τὸ βιβλίον χειρογράφων τοῦ Λαογρ. Ἐργείου, ὑπ' ἀριθμ. 2304. Ἡ συλλεχθεῖσα ὕλη, καλύπτουσα πολλὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ βίου, περιλαμβάνει: α) εἰδήσεις σχετικὰς πρὸς τὸν ὕλικὸν βίον (βίοι: γεωργικός, ποιμενικός, ναυτικός· μελισσοκομία, βιοτεχνία κ. ἄ.). β) ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: δημ. ἄσματα 82, παραμύθια 17, εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα 33, παραδόσεις 51, παροιμίας 43, αἰνίγματα 24, θρησκευτικὰς καὶ δεισιδαίμονας δοξασίας, ἐπιδάς 8 κ.ἄ. γ) ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου· ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν· λατρευτικὰ ἔθιμα ². δ) δημώδη μουσικὴν 16 ἄσματων καὶ λαϊκῶν χορῶν ἠχογραφεθεῖσαν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητο-

¹ Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ θερμῶς 1) τὸν κ. Μένην Παπαγεωργίου, δικηγόρον ἐν Ἀθήναις καὶ τὸν κ. Γεώργ. Γκουρομίχον, Ἐπιθεωρητὴν δημοτ. σχολείων περιφ. Πειραιῶς καὶ νήσων καὶ 2) τοὺς κ. Ζαφείρην Βάον, Βασίλ. Σοφικίτην, Ἰωάνν. Κολιαρᾶνην κλπ ἐν Μήλῳ διὰ τὴν βοήθειάν των εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλλήλων προσώπων πρὸς συλλογὴν τῆς λαογραφικῆς ὕλης.

² ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α') *Βῆχος Κωνστ. Ε.*, Λαογραφικὰ τῆς νήσου Μήλου, 1960, σχ. 4ον, σελ. 179 + ε' + χράτης [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 2339].

β') *Κυρίως Ἐμμανουὴλ Ἀνδρ.*, Συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν, 1909. [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 2307].

γ') *Μπέτος Ν.*, Τοπικὸν τῆς νήσου Μήλου. Ἐναίσιμος διατριβὴ (1908). 4ον, σελ. 25. [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 683].

δ') *Πανορίου Καλιόπη*, Ἔθιμα: κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Λαζάρου, τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα (ὁ πετροπόλεμος) καὶ ἐκδικήσεως κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος 1956. σχ. 4ον. [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 2114, σ. 11 - 13].

ε') *Ράμφος Ἀγγ.*, Παροιμιαὶ ἀνέκδοτοι ἐκ Μήλου [54]. 1915. Φύλλ. 48, σχ. 8ον. [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 49].

ς') — Συναγωγὴ λέξεων, φράσεων, παροιμιῶν, μοιρολογίων, χειρογράφων τῆς νήσου Μήλου. 1916. 4ον, σελ. 170 [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 116].

ζ') — Παραμύθια [3] μοιρολόγια. σχ. 8ον, σελ. 23 [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 724].

η') *Ταταράκης Ἀριστ. Μ.*, Ὄνόματα διαφόρων τοποθεσιῶν ἐν Μήλῳ. Ἐν Πειραιεῖ [1870;]. Παροιμιαὶ ἀρ. 105 - 124. Ὄνόματα τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς σταφυλῆς. Εἰς χωριστὰ φύλλα σελίδες ἐν ὄλφ 8. σχ. 4ον. (Λ. Α. Χρον, ἀρ. 836).

θ') — (2 παραμύθια καὶ) Ἡθῆ καὶ ἔθιμα. Πολίτευμα τῶν Μηλίων κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 χρόνου. (Μῆλος 1870;) σχ. 4ον, σελ. 15 [Λ. Α. Χρον, ἀρ. 848].

ι') — [Ἀγγελία συλλογῆς λαογραφικῆς ὕλης], Νεοελλ. Ἀνάλεκτα, τόμ. Α' (1870-71) σ. 191. - Δημοτικὰ ἄσματα [6]. Αὐτόθι, σ. 79 - 85, ἀρ. 15 - 18. σ. 103 - 106 ἀρ. 44. βλ. καὶ σ. 128. - Δίστιχα, Αὐτόθι, σ. 279 - 291 ἀρ. 305 - 454. - Δημώδη αἰνίγματα. Αὐτόθι, σ. 210 - 11, ἀρ. 95 - 104. - Νεοελληνικὴ μυθολογία: Μάρτιος. Οἱ Καλικάντισαροι. Τὰ παρμένα τῆς Φανερωμένης. Ἀνθρακες ὁ θησαυρός. Ἡ Δρύμεις. Αὐτόθι σ. 321 - 26. - Ἡ ἑορτὴ τοῦ Βάκ-

φώνου. Αὕτη κατεγράφη εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης ὑπ' ἀρ. 3030-3045 (ἀρ. ταιν. 210) ¹.

Ὁ ἐκ παραδόσεως λαϊκὸς βίος ἐνταῦθα εἰς τὰ γενικὰ χαρακτηριστικά του ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικόν, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸν κυκλαδικόν, ἕνεκα τῆς συνεχοῦς ἀπὸ αἰώνων πρὸς τὰς νήσους τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐπικοινωνίας τῆς Μήλου ἀλλὰ καὶ τῆς κοινῆς ἱστορικῆς τύχης. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι ἡ δημώδης παράδοσις ἐν Μήλῳ περὶ ἐπιδρομῆς πειρατῶν πρὸς αἰχμαλωσίαν τῶν πανηγυριστῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγ. Γιάννη

Εἰκ. 1. Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Σιδεριανοῦ.

τοῦ Σιδεριανοῦ (κειμένον κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου· βλ. εἰκ. 1) κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου (26 Σεπτεμβρ.) (χρον. ἀρ. 2304, σελ. 6-9, 11, 379 - 381) ² ἀπαντᾷ ὑπὸ διαφόρους διατυπώσεις διαδεδομένη καὶ εἰς ἄλλας νήσους, ὡς εἰς τὴν Κρήτην (βλ. *N. Γ. Πολίτου*, *Παραδόσεις, Μέρος Α'*, Ἀθη-

ζου. Αὐτόθι, σ. 374. - Προλήψεις καὶ δοξασίαι: Οἱ βρουκόλακες. Αἱ δι' ἐπιφῶν θεραπείαι. Οἱ κληδονισμοί. Αὐτόθι, σελ. 328 - 332, 333 - 335. - Παροιμίαι [80]: Αὐτόθι, σελ. 131 - 137, 184 - 85 ἀρ. 1 - 61 καὶ 482 - 490, σελ. 192, σ. 210 - 211 ἀρ. 95 - 104. - Δημώδη παραμῦθα [4]. Αὐτόθι, σελ. 7 - 17, 29 - 35 ἀρ. 1 - 3, 6. - Ὁ γάμος. Αὐτόθι, σ. 349 - 354.

ια') - Ρίμα τῆς Μανέταινας. Ἐφημερ. Φιλομαθῶν ἔτ. 15' (1868), σ. 1581 - 83.

ιβ') - Μήλιον γλωσσάριον. Αὐτόθι, ἔτ. 1872, σ. 2521.

ιγ') - *E. Tesa*, *Canti popolari dell'isola di Milo*. Pise 1877.

¹ Ἡ ἐργασία αὕτη ἐξετελέσθη ἀτελῶς ἕνεκα κακῆς λειτουργίας τοῦ μαγνητοφώνου.

² Βλ. περὶ τῆς παραδόσεως καὶ Ἱω. Χατζιδάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 244 - 46.

ναι 1904, σ. 111 - 12, ἀρ. 199. Μέρος Β', σ. 798 - 99), Κάρπαθον (βλ. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1932, σ. 229 - 33), Ρόδον (βλ. Ἀναστ. Βρόντη, ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ Ροδίτικη λαογραφία. Λαογραφ., τόμ. 11 (1934 - 37) σ. 239 - 240), εἰς Νίσυρον, ὡς ἤκουσα αὐτὴν ἐκεῖ τὸ 1956 κ. ἄ. Αἱ παραδόσεις αὗται, ἀρκοῦντως παλαιαί, ἔχουν διαπλασθῆ εἰς τὰς νήσους ἐκ τοῦ κοινοῦ εἰς αὐτὰς κινδύνου τῶν ἐπιδρομῶν ὑπὸ

πειρατῶν ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων.

Εἰκ. 2. Ἡ Ζεφυρία (Παλαιὰ Χώρα).

Εἰς τὸν κύκλον τῶν παραδόσεων τούτων δύναται νὰ ὑπαχθῆ καὶ ἡ περὶ τοῦ αἰχμαλώτου καλογήρου τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης (βλ. χρονον., σ. 63 - 64) παρὰ τὴν θέσιν Κήπος εἰς τὴν νοτιαν ἀκτὴν¹. Εἰς τὴν διήγησιν ταύτην ὑπόκειται ὁ πανελληνίως γνωστός μῦθος περὶ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Δαμαλᾶ (βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1902, σελ. 259, Λαογρ., τόμ. 1 (1909) σελ. 694 - 96, τόμ. 2 (1910) σελ. 163, 548 - 554, τόμ. 3 (1911) σελ. 274, 497 - 98).

Ἐκ τῶν παραδόσεων περὶ ἰδρύσεως ἢ ἐρημώσεως συνοικισμῶν τῆς νήσου ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Χώρας, ὅπου σήμερον ὁ συνοικισμὸς Ζεφυρία.

Ἡ Χώρα ἢ Παλαιὰ Χώρα, κειμένη εἰς τὸ μέσον κοιλάδος ἀνατολικῶς τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Μήλου (βλ. εἰκ. 2), ἤκμαζεν ὡς πρωτεύουσα τῆς νήσου κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Περὶ τῆς κομποπόλεως ταύτης, ἀριθμούσης τότε περίπου 5000 κατοίκους, ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς J. Pitton de Tournafort, ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν τὸ 1700 (βλ. Ἰωσήφ Χατζιδάκη, ἔνθ' ἄν., σελ. 177). Ἀργότερον ὁμως, τὸ 1775, ἀναφέ-

¹ Βλ. καὶ Ἰω. Χατζιδάκη, ἔνθ' ἄν., σ. 133 - 36 καὶ σ. 178, ἀρ. 9.

ρεται ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ Choiseul Gouffier, εἶτα δὲ καὶ παρ' ἄλλων περιηγητῶν, ὡς ἐρειπωμένη καὶ ἔρημος (βλ. *Ἰω. Χατζιδάκη*, ἔνθ' ἄν., σ. 184). Περὶ τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν καταστροφὴν της, ἣτις κατὰ τὸν Ἰωσήφ Χατζιδάκην (ἔνθ' ἄν., σ. 185 - 186) προῆλθεν ἐκ σεισμικῆς δονήσεως, κυκλοῦνται εἰς τὸν λαὸν σχετικαὶ παραδόσεις. Ἐκ πέντε παραδόσεων τὰς ὁποίας κατέγραψα, δύο ἀναφέρουν ὅτι ἡ ἐρήμωσις τῆς Χώρας προῆλθεν ἐκ κατάρας τοῦ Ἐπισκόπου αὐτῆς, ἐπειδὴ οὗτος ἐσυκοφαντήθη ὑπὸ τῶν κατοίκων δι' ἀνήθικον πρᾶξιν¹ (χφον, σελ. 87, 339 - 340)², αἱ δ' ἕτεραι τρεῖς (χφον, σελ. 338 - 339, 379, 385-86) λέγουσι περὶ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ὡς μεγάλης κάποτε ἐνορίας³ καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν κατοίκων της (σ. 338), ἐπίσης περὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν αὐτῇ: τῆς Παναγίας⁴ (σελ. 338), τοῦ Χριστοῦ⁵ (σελ. 385) καὶ τῆς φράγκικης (σ. 379) τῶν γάλλων Καπουτσίνων⁶.

Εἰς τὰς περὶ Καλικαντζάρων παραδόσεις του ὁ λαὸς συγγέει ἐνταῦθα τοὺς δαίμονας τούτους τοῦ Δωδεκαήμερου μὲ τὶς Νεραΐδες, οὕτω δὲ παρίστανται οὗτοι ὡς κακοποιοὶ δαίμονες μὲ χαρακτηριστικὰ ἐκ τῶν Νεραΐδων (χορὸς) (χφον, σελ. 223-25, 406 - 407).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν διηγήσεων σημειοῦμεν τὴν περὶ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. *Ἡ Ἁγία Βαρβάρα ἤθελε ν' ἀγιάσῃ καὶ ὁ πατήρ της δὲν ἤθελε καὶ τὴν κνηγοῦσε σὶ ἀμπέλια. Ἐβασιοῦσε ἓνα σταφύλι καὶ τὸ πέταξε στὴ μούρη (=τὸ πρόσωπον) τοῦ πατέρα της καὶ ἀπὸ τότε ἐβγήκε αὐτὴ ἡ ἀρρώστια. Ἡ ἴδια πάλι ἡ Ἁγία Βαρβάρα τὴν γιαιρεύγει* (χφον, σελ. 222).

Ἡ παράδοσις αὕτη, διαδεδομένη καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους, εἶναι αἰτιολογικὴ τῆς ἐμφανίσεως τῆς νόσου εὐλογίας, προέρχεται δὲ ἐκ τῆς σχετικῆς διηγήσεως ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς Ἁγίας περὶ τῆς καταδιώξεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ εἰδωλολάτρου πατρός της⁷.

¹ Ὁμοία παράδοσις ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ἀστυπалаίᾳ ἔνθα περὶ τῆς συκοφαντήσεως τοῦ μοναχοῦ Ἀνθίμου, ὅστις, ἀφοῦ ἀπέδειξε καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος παραδόσει, ὅτι ἦτο ἀθῶος τῆς ἀποδοθείσης εἰς αὐτὸν κατηγορίας, ἔφυγεν ἐκ τῆς νήσου καταρασθεὶς τοὺς κατοίκους. (βλ. Λ. Α. ἀρ. χφ. 2248, σ. 164 - 165. Συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1957) καὶ εἰς Ἐπτετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. Θ' - Ι' (1955 - 57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 410.

² Ἐτέρα παραλλαγή τῆς διηγήσεως ταύτης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἰω. Χατζιδάκη, ἔνθ' ἄν., σ. 186 - 87. Περὶ τῆς παραδόσεως ἀναφέρει πρῶτος ὁ Ἄρ. Μ. Ταταράκης ἐν Νεοελλ. Ἀναλ., τόμ. Α' (1870 - 71) σ. 329.

³ Κατὰ τὸν Pitton de Tournefort εἶχε κατὰ τὸ 1700 δεκαεπτὰ ὀρθοδόξους ἐνοριακάς ἐκκλησίας· βλ. παρὰ Ἰω. Χατζιδάκη, ἔνθ' ἄν., σ. 177.

⁴ Βλ. περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης Ἰω. Χατζιδάκην, ἔνθ' ἄν., σ. 173, 189 - 194.

⁵ Αὐτόθι, σ. 194.

⁶ Αὐτόθι, σ. 179.

⁷ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Βυζαντιναὶ παραδόσεις. Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσοφ. Σχολ.

Ἐκ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων σημειωτέα αἱ περὶ γεροντοκτονίας¹ καὶ τοῦ σοφοῦ γέροντος² (χρον, σελ. 87 - 90, 136-137, 362-363), πρὸς δὲ καὶ τὸ παραμῦθι περὶ τοῦ γέροντος, ὅστις ἐγέννησε κόρην ἐκ τῆς κνήμης του³ (χρον, σελ. 192 - 196).

Δημῶδη ἔσματα, πολύστιχα, κατεγράφησαν ἐν συνόλῳ 82 μετὰ παραλλαγῶν αὐτῶν. Ἐκ τούτων 30 εἶναι παραλογαὶ καὶ ἱστορικά, 16 τῆς ἀγάπης, 13 παιδικά, 5 θρησκευτικὰ κλπ. Τινὰ τῶν ἡσμάτων τούτων, ἰδίᾳ ἐκ τῶν παραλογῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν, φαίνεται σαφῶς ὅτι ἔχουν εἰσαχθῆ ἐκ Κρήτης, ὡς τὸ τραγούδι τοῦ Ἄριφ Ἀγᾶ (χρον, σελ. 295-296), τῆς κόρης μὲ τὰ ρόδα (χρον, σελ. 302 - 304), ἐπίσης τὸ τραγούδι τῆς Σούσας (χρον, σελ. 408 - 410)· τὸ τελευταῖον εὐρουτέρας ἐκτὸς τῆς Κρήτης διαδόσεως ἴσως εἰσήχθη καὶ ἐξ ἄλλης νήσου. Πλὴν τούτων καὶ εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου δύναται τις νὰ διακρίνη στρωμα ἐπιδράσεων ἐκ Κρήτης ἐκ τῶν καταφυγόντων ἐξ αὐτῆς προσφύγων ἐνταῦθα ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο νήσων, ὡς εἰς παραδόσεις: περὶ ἀρπαγῶν ὑπὸ πειρατῶν (χρον, σελ. 64-65), περὶ τῶν πρώτων οἰκιστῶν τοῦ συνοικισμοῦ Πολλώνια (χρον, σελ. 422), εἰς εὐτραπέλους διηγήσεις (χρον σελ. 83 - 87, 289) κ. ἄ.

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων σημειοῦμεν τὸ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς. Μετὰ τὸ δεῖπνον «τὸ τραπέζι τῆς Τυρινῆς δὲν τὸ σηκώνομε τῆ νύχτα. Τὸ ἀφήνομε, ὅπως εἶναι, ὅλη τῆ νύχτα γιὰ νὰ πάη καὶ τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ νὰ φάη» (χρον, σελ. 260)⁴. Ἡ πίστις περὶ τῆς ὑπάρξεως στοιχειοῦ τὸ ὁποῖον ἐδρεύει εἰς τὴν οἰκίαν εἶναι εὐρέως διαδεδομένη οὐ μόνον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς⁵. Ἡ δοξασία αὕτη ἀπαντᾷ καὶ ἐν Μήλῳ, οὕτω δὲ πλὴν τῆς ἀνωτέρω παραδόσεως, λέγεται ὅτι «κτιζομε πολλὰ φορὲς σπιτία καινούργια κ' ἔσπερα δὲν πᾶνε καλὰ αὐτοὶ ποὺ κάθονται μέσα ἀρωσταίνου. Δένε πὼς δὲν τσοὶ θέλει τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἀναγκάζονται ν' ἀλλάξουνε

λῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν. Περ. Β', τόμ. Ε' (1954-55) σ. 365. Βλ. καὶ Στέφ. Ἡμελλον, σ. 216 κ.ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου τῆς Ἑπετηρίδος.

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Γεροντοκτονία. Ἑλληνικά, τόμ. Ε' (1932), σ. 352 ἐξ.

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραομιαί, τόμ. Γ', Ἀθήναι 1901, σ. 592-596.

³ Βλ. τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Δημ. Σ. Λουκάτου, Πατὴρ τίκτων. Σχετικαὶ περιπτώσεις εἰς δύο τύπους παραμυθίων, σελ. 27-42 τοῦ παρόντος τόμου τῆς Ἑπετηρίδος.

⁴ Πλὴν τῆς ἑσπέρας ταύτης τῶν Ἀπόκρεω ὑπάρχει ἡ συνήθεια καὶ κατ' ἄλλας νύκτας νὰ ἀφήνουν μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπὶ τῆς τραπέζης φαγητὸν λέγοντες: «ἄς το νὰ τὸ φάη τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ» (χρον., σ. 262)

⁵ Βλ. παρὰ Ν. Γ. Πολίτη, Παραδόσεις, Μέρους Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1051 κ.ἐξ. Martin P. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία. μετάφρασις Ἰ. Θ. Κακριδῆ. Ἀθήναι 1953, σ. 68.

σπίτι» (χφον, σελ. 262). «Καμμιά φορὰ κάνομε στὰ χέρια μας, στὰ πόδια μας, μελανάδες. Καὶ μᾶς λένε οἱ μαννάδες μας πὼς μᾶς ἀγαπᾷ τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ κ' ἤρθε τὴ νύχτα καὶ μᾶς ἐφίλησε»¹ (χφον, σ. 262).

Ἡ δεισιδαίμων συνήθεια αὕτη τῆς προσφορᾶς ἔδεσμάτων εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ οἴκου ἀναφέρεται καὶ ἐκ Λέρον ἀλλὰ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, τῆς ἀρχιχροनिᾶς. «Παραμονὴ τῆς πρώτης τοῦ Σιτέμπρη. Τὸ βράδν ὡς ἄφουν οἱ λάμπες θὰ βάλωμε χάμαι τὸ καρπούζι καὶ τὸ ρούδι γιὰ νὰ ῥθῃ τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ τὴ νύχτα νὰ φάῃ καὶ γιὰ νὰ ῥαι τὸ σπῖτι ὀλοχρονῆς τοῦ χρόνου γεμᾶτο ὡς τὸ ρούδι». (Λ.Α., ἀρ. 2279, σ. 24. Γ. Κ. Σπυριδάκης, 1958)¹. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἀναφέρει παλαιότερον καὶ ὁ Διον. Οἰκονομόπουλος (Λερισκὰ, ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 97) ἀλλὰ περὶ παραθέσεως τῶν γλυκυσμάτων ἐπὶ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἐστρωμένης τραπέζης εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης².

Τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ εἰς τὸ ὁποῖον γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ὡς πρὸς φύλακα προφανῶς καὶ προστάτην τοῦ οἴκου, πιστεύεται ὅτι παρουσιάζεται κυρίως ὡς ὄφις³ ἀλλὰ καὶ ὡς ἄλλο ζῷον καὶ ἄνθρωπος⁴.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν σήμερον ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι «κάθε σπίτι ἔχει τὸ φίδι του, τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ... Αὐτὸ τὸ φίδι εἶναι φίλος τοῦ σπιτιοῦ. Δὲν τὸ πειράζουν διόλου. Κακὸ εἶναι νὰ σκοτώσῃ κανένας τέτοιο φίδι» (Λαογρ., τόμ. 12 (1938/48) σ. 11). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης θεωρεῖται ὁ ὄφις, εἰδικῶς ὅμως ὁ μαῦρος, φύλαξ τοῦ οἴκου ἢ τοῦ περιβολιοῦ⁵, εἰς δὲ τὸ Παλαιοχώριον Κυνοῦρίας ὁ παρουσιαζόμενος εἰς τὴν οἰκίαν ὄφις συνδέεται πρὸς τὸν νοικοκύρην (Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 477, ἀρ. 3 καὶ σ. 478, ἀρ. 3). Οἱ Σαρακατσάνοι ποιμένες πιστεύουν τὸν ὄφιν ὡς ἀγαθὸν δαίμονα, προστάτην τῆς μάνδρας των, οὕτω δὲ παριστοῦν τοῦτον εἰς τὴν Χριστοκουλλούραν τῶν Χριστουγέννων⁶.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐθιμικὰς ἐνεργείας εἰς Λέρον κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν

¹ Βλ. καὶ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Λέρον. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11 - 12 (1958 - 59) σ. 256.

² Προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἀναφέρονται ἔτι ἐκ Ζακύνθου, Σκύρου καὶ παλαιότερον, τὸν 17ον αἰῶνα, ἐκ Χίου. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρος Β', 1904, σ. 1068 κ. ἔξ., Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1957, σ. 14 καὶ 65.

³ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρος Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1067 - 68 καὶ 1073.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν. Β', σ. 1086.

⁵ Κ. Π. Χατζηγιωάννου, Ἐπιβιώσεις τοτεμισμοῦ στὴν Κύπρον. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἰ. Ἀμαντον, Ἀθήναι 1940, σ. 105.

⁶ Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α', Μέρος Α', Ἀθήναι 1957, σ. 425 - 432 καὶ σελ. 350 εἰκ. 189 καὶ 190. Περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως τῆς μάνδρας βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 477, ἀρ. 6 καὶ σ. 480, ἀρ. 6.

πρώτην Σεπτεμβρίου και εις τὴν Μῆλον κατὰ τὴν νύκτα τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς, τὸ στοιχείο, ἂν και δὲν λέγεται τι περὶ τῆς μορφῆς του, φαίνεται ἔξ ἄλλων ἐνταῦθα περὶ αὐτοῦ διηγήσεων, ὡς αἱ ἀνωτέρω ἐκ Μήλου και ἐτέρα ἐκ Λέρου ¹, ὅτι εἶναι ἀνθρωπόμορφον. Νομίζω ὅμως ὅτι αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἶναι νεότεραι, διαμορφωθείσαι ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ λαοῦ, ὅτι μόνον πρὸς τοιαῦτα ὄντα, δηλ. ἀνθρωπόμορφα, δύνανται νὰ προσφέρωνται γλυκύσματα και φαγητὰ και ἐπομένως ὅτι ἀρχικῶς ἴδιὰ τὸ στοιχείο τοῦτο ὑπῆρχεν ἢ πίστις περὶ τῆς ἐμφανίσεώς του ὑπὸ μορφὴν ὄφρεως ².

Εἰς τὰς προσφορὰς ταύτας συνεχίζονται οὕτως αἱ ἀρχαῖαι προσφοραὶ ³ (μελιττοῦται), ὡς αἱ πρὸς τὸν οἰκουρὸν ὄφιν - φύλακα τῆς πόλεως ⁴ (τῆς Ἀκροπόλεως). Ἡ λατρεία δὲ αὕτη ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, συνέχειαν παλαιότερας ἀπὸ τῶν μινωϊκῶν χρόνων περὶ τοῦ ὄφρεως ὡς θεότητος, φύλακος, τοῦ οἴκου ⁵, ἣτις συνεχίσθη και κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους κατὰ τὸν M. Nilsson (ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 64 - 69) εἰς τὸν οἰκουρὸν ὄφιν, φύλακα τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ και εἰς τὸν Κτήσιον Δία, τοὺς Διοσκούρους, τὸν ἀγαθὸν Δαίμονα, οἱ ὅποιοι παρουσιάζονται ἐπίσης ὑπὸ μορφὴν ὄφρεως.

¹ Ἔχομε ἓνα σπίτι στὸ Χωριὸ (= πρωτεύουσα τῆς Λέρου). Ἐγέννησα τὸ πρῶτο μου παιδί τριῶ μερῶ λεχού. Ἐκεῖ τὸ λοιπὸ ποὺ κοιμούτανε μέσ' στὴ κρεββατοκάμαρη εἶχε θρόνα (= κατεβατὴ πρὸς τὸ ὑπόγειον). Ἐκεῖ τὸ λοιπὸ βλέπω μιὰ χέρα χωρὶς κορμὶ και παίρει τὸ παιδί ἀπὸ δίπλα μου και τὸ βάλει χάμαι. Ἐγὼ χωρὶς νὰ μιλήσω σκόβω και πιάνω τὸ παιδί ὁμορφα-ὁμορφα και τὸ βάλω δίπλα μου. Αὐὲ μίλησα γιατί εἶχα ἀκοῦσει ἀπὸ τὴ μάνα μου πὼς ὄταν μανιατέψης τὸ στοιχείο θὰ σὲ βλάψη. (Α. Α. χφον, ἀρ. 2279, σ. 185).

² Αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ περὶ τοῦ ὄφρεως ὡς προστάτου τοῦ οἴκου και αἱ προσφοραὶ πρὸς αὐτὸν ἀπαντοῦν και εἰς ἄλλους ἔτι λαοὺς, ὡς εἰς τοὺς τοῦ Βαλκανικοῦ χώρου, τοὺς Γερμανοὺς και τοὺς Σουηδοὺς. Βλ. εἰς N. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1077 ἔξ., 1080, 1140. Hoffmann-Krayer, Schlange. Handwört. d. deutsch. Abergl. Bd VII, 1935/36, σ. 1139 ἔξ. E. Schneeweiss, Allgemeines über das Folklore auf dem Balkan. Revue Intern. des études Balkaniques, tom. II (1935) σ. 181 (519). Martin Nilsson, ἐνθ' ἀν., σ. 68.

³ Βλ. και N. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν., Μέρ. Β', σ. 1088.

⁴ Βλ. Νικ. Μ. Κοντολέοντος, Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 19.

⁵ Βλ. Mart. P. Nilsson, ἐνθ' ἀν., σ. 68.